

3. Паламар Л. Комплексний підхід до розвитку мовленнєвої діяльності іноземних студентів / Лариса Паламар // Українська мова як іноземна: Проблеми методики викладання : зб. матер. міжнарод. наук. конф., вересень 1993, Ялта / [упоряд.: І. Осташ, М. Гримиш]. — Львів: Каменяр, 1994. — С. 20—28.

В статье рассмотрен комплексный подход к обучению иностранных студентов в Украине. Проанализированы этапы их обучения и основные направления филологической подготовки. Указаны источники, по которым реализуется подготовка иностранных студентов.

Ключевые слова: речева діяльність, комунікативна направленність, розмовна мова, граматики, науковий і публіцистичний стилі.

The article covers the role of comprehensive approach of teaching of foreign students. Stages of their teaching and main directions were analyzed. Sources of their teaching are pointed in the article.

Key words: speech activity, communicative direction, spoken speech, grammar, scientific and publicistic penwork.

Дика Н. М., доцент кафедри української мови та методики навчання
Гуманітарного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, Україна

МОВЛЕННЄВА ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ У СТРУКТУРІ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

У статті висвітлено проблеми мовленнєвої підготовки студентів-філологів у структурі системи вищої педагогічної освіти, обґрунтовано сутність поняття «професійна мовнокомунікативна компетенція».

Ключові слова: мовленнєва підготовка, мовленнєва компетенція, професійна мовнокомунікативна компетенція.

Закон України про «Вищу освіту», Державний стандарт вищої освіти висувають нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців, вимагають високого рівня сформованості соціокультурних і громадських якостей особистості з урахуванням особливостей майбутньої професійної діяльності та знання української мови.

З-поміж основних напрямів модернізації вищої педагогічної школи в нашій країні одним з актуальних сьогодні постає формування фахової компетентності майбутніх учителів, зокрема учителів української мови.

Цілі педагогічної діяльності поліфункціональні, тому педагогічні завдання мають комплексний характер за самою своєю сутністю. Основний зміст діяльності вчителя, зокрема вчителя-словесника, нараховує, як відомо, декілька основних функцій (навчальна, виховна, організаційна, дослідницька, суспільна), хоча в багатьох учителів одна з них домінує над іншою.

Найбільш специфічним для вчителя в цілому є поєднання навчальної та виховної функції. Названі функції діяльності вчителя реалізуються через комплекс природних, набутих і сформованих умінь, професійних умінь (здібностей), що розвиваються у майбутнього вчителя протягом навчання у вищих закладах освіти педагогічного спрямування.

Одним із напрямів комплексної програми вивчення мови та формування національної самосвідомості, на думку Л. І. Мацько, є українознавча основа всього процесу викладання, українознавчий матеріал. За словами й висловами, граматичними формами й конструкціями учні і студенти мають відчувати національну специфіку мови, мовну картину, витворену ментальністю українського народу [3, 27].

Такий підхід до вирішення проблеми сприятиме усвідомленню неогіненного значення у житті людини рідної мови, в якій на генетичному рівні втілюється творча сила народного духу, помисли народу, його сподівання тощо.

У ситуації, що склалася, назріла потреба створення нової системи цінностей, яка б слугувала вихованню молодого покоління та громадян будь-якого віку. Концептуальна модель зрілої особистості-громадянина, запропонована М. Й. Боришевським, називає однією із складових системи цінностей «...бездоганне володіння державною мовою, активне її функціонування в усіх сферах життя на всій території держави».

Мовленнєва підготовка здійснюється нині не тільки у стінах педагогічних навчальних закладів та їх структурних підрозділів. Варто вказати, що достатньо розробленими як в теоретичному, так і в методичному напрямах є аспекти мовленнєвої діяльності спеціалістів усіх «комунікативних» професій», насамперед журналістів, акторів, юристів, рекламних агентів та менеджерів, лікарів тощо. Чинна система освіти та зміст навчальних курсів орієнтується на динаміку всебічно розвиненої особистості, показником освіченості якої є культура мовлення. Тому зміст викладання мовних курсів на нефілологічних факультетах державних ВНЗ містить модулі з таких розділів, як «Сучасна українська літературна мова», «Документознавство», «Культура української мови», «Перекладознавство», «Риторика», «Українська мова за професійним спрямуванням».

Обґрунтовуючи сутність поняття «професійна мовнокомунікативна компетенція» студента-філолога, не можна залишити поза увагою висновки, що були зроблені О. Д. Василевич відповідно до упорядкування змісту поняття «професійна мовнокомунікативна компетенція» у 80-х рр. XX ст. Так, лінгвіст, спираючись на вчення та дослідження Н. Хомського (адже саме він був «ініціатором» появи самого терміна «компетенція»), вважає за доцільне інтерпретувати як синонімічні конструкції.

Однією з цілей, що ставимо у зв'язку з розглядом та розв'язанням проблеми вдосконалення фахової комунікативної майстерності студентів-філологів, є формування у них активних навичок користування визначеними й нормативними відповідно до літературного варіанта української мови мовленнєвими кліше в науково-публіцистичному, діловому стилі.

Мовленнєва компетенція, на думку Д. І. Ізаренкова, демонструє знання всіх рівнів (фонетичного, лексичного, словотворчого, морфологічного та синтаксичного). Важливо також знати правила оперування мовними одиницями кожного рівня для побудови одиниць більш високого — комунікативних синтаксичних одиниць.

Виявлення комунікативних потреб студентів як основи для визначення цілей навчання української мови відповідно до змісту навчальних матеріалів стало основним завданням. На цій основі складено диференційовані комунікативні програми навчання, уточнено чинні програми, доповнено зміст підручників української мови та форми презентації, закріплено і здійснено контроль за рівнем здобутків знань та мовленнєвих умінь і навичок.

Найбільш необхідними для студентів у навчально-науковій і суспільній сферах діяльності є компетенції, вміння й навички в усіх видах мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, читання та письма).

В усному і писемному мовленні студентів часто трапляються труднощі, пов'язані з написанням слова, його наголошуванням, вимовою, утворенням граматичних форм, сполучуваністю. Нерідко доводиться уточнювати значення слова, зважати на особливості сполучуваності з іншими словами, не завжди просто утворити правильну форму відмінка і числа, визначити рід окремих іменників, утворити особову форму дієслова та ін.

Орфоепічні труднощі:

- 1) слова, в яких порушуються норми вимови приголосних [дз], [дж], [г]: ходжу, кукурудза, ганок та ін.;
- 2) оглушення дзвінких в кінці слів: дуб, зуб, ніж;
- 3) слова з помилками в наголошуванні: фарфóр, каталóг, кіломе́тр, феноме́н, принести́;

4) слова, в яких наголос виконує смислорозрізнявальну функцію (за́мковий — замко́вий);

5) слова з подвійним наголосом (завжди і завжди, сніжний і сніжний);

6) слова, при змінюванні яких наголос переміщується (ложки — ложки);

7) слова, в яких наголос залежить від наявності чи відсутності при-
йменника (мене — до мене, одного — всі до одного);

8) іменники, в яких специфіка наголошування окремих форм зу-
мовлена наявністю числівників два, три, чотири (сини — два сини,
брати — два брати, сестри — три сестри);

9) особові форми дієслів, у наголошуванні яких допускають по-
милки (полоти — полю, вести — веду, ведемо, ведете).

Морфологічні труднощі становлять:

1) слова, у вживанні яких допускаються помилки при визначенні гра-
матичного роду: деякі іменники українського походження (біль, путь);

2) іменники, при утворенні відмінкових форм яких виникають труд-
нощі:

а) форми родового відмінка множини (болгар, громадян, грамів,
кілограмів);

б) паралельні відмінкові форми (вуси — вуса, граблів — грабель,
чуб — чубів, раз — разів);

в) форми називного відмінка множини іменників типу болгарин —
болгари, дно — дена, росіянин — росіяни, татарин — татари;

г) кличний відмінок (вчителю, товаришу);

3) іменники, які вживаються тільки в множині або тільки в однині
(збіжжя, двері, меблі);

4) числівники, від яких нерідко неправильно утворюють форми не-
прямих відмінків (сім — сьома, сімома; п'ятдесят — п'ятдесяти);

5) дієслова, від яких часто неправильно утворюють особові форми
(боротися — борються, булькотати — булькотять, булькотіти — буль-
кочуть); форми наказового способу (їсти — їж).

Синтаксичні труднощі:

1) складні випадки керування:

а) іменників (пам'ятник Франкові, характеристика Петренка, на
Петренка);

б) прикметників (характерний — для кого, чого; властивий —
кому, чому);

в) дієслів (опанувати — що, оволодіти — чим);

2) варіанти керування (сповнений — чого, чим; дорогий — кому, для
кого; багатий — на що, чим; не читав книгу — не читав книги; пасу коней,
коні);

3) узгодження присудка з підметом, який виражений кількісно — іменними сполученнями (багато студентів не з'явилося).

Також студенти нерідко користуються великими, ускладненими реченнями, в яких займенники виконують роль «замінників» саме тоді, коли виникає потреба з тих чи інших причин не повторювати іменник.

При такій заміні часто трапляються помилки. Щоб уникнути помилок, треба так будувати речення, щоб займенник стояв одразу ж після того іменника, якого він стосується.

До того ж замінювати можна лише один з іменників, що є в попередньому реченні, інакше речення стає незрозумілим.

Коли є можливість вибирати між сполучними словами *який* і *що*, слід віддавати перевагу займенникові *який*, бо він має форму роду і числа, а це сприяє чіткості, прозорості викладу.

Слід також уникати вживання тих самих займенників у ролі сполучників і сполучних слів, коли вони поєднують неоднорідні частини складного речення.

Аналіз мовлення студентської молоді дає підстави констатувати, що під час привітного спілкування домінують напівмовність, використання суржику, зниженої лексики, діалектизмів. Зрозуміло, що «очищення та шліфування» мовлення може відбуватися тільки поступово, починаючи з нормативного мовлення.

На нашу думку, мовленнєва компетентність учителя-філолога повинна базуватися на потребах особистості щодо спілкування нормативним варіантом української літературної мови, бути орієнтованою на активне використання під час спілкування дискурсу через «високе мовлення», реалізувати комунікативну функцію у процесі навчання в освітніх закладах різних типів.

У реалізації системи формування мовної та мовленнєвої компетенції ми спиралися на психологічні і психолінгвістичні дослідження. Виявлено, що ефективність формування автономного механізму українського мовлення залежить від того, наскільки чітко студенти розрізняють мовні системи. Крім того, ефективність розвитку вмінь спілкуватися українською мовою залежить від мовного середовища, в якому перебуває молодь (вдома, у навчальному закладі та поза ним). Ці психолінгвістичні особливості формування мовлення повинні враховуватись у методиці навчання. Вища школа, так само як і загальноосвітня, має забезпечувати українську мовленнєву практику як у процесі навчання, так і в позанавчальній роботі, що відповідає комунікативним цілям навчання.

Формування мовленнєвої компетенції студентів має здійснюватися на основі комплексного урахування таких основних факторів: а) кому-

нікативні потреби студентів; б) результати порівняльного аналізу мовних систем російської й української мов у цілому та тих функціональних підсистем, які актуальні для цього контингенту студентів; в) опора на знання і вміння з російської мови.

Українська мовленнєва компетенція студентів, що відповідає обсягові та характеру комунікативних потреб у межах різних сфер діяльності, може бути сформована тільки на основі літературної мови, коли студенти, оволодівши ядром системи, закономірно переходять до вивчення специфічних особливостей мовних підсистем.

Одиницею навчання у формуванні мовної і мовленнєвої компетенції студентів є текст, який студенти аналізують, змінюють, удосконалюють, встановлюють його смислові і граматичні зв'язки, визначають функціонування в ньому певних граматичних явищ. Тенденція дослідження мови на порівняльній основі дає змогу підійти до вивчення цих явищ української мови на основі усвідомлення їх з позиції і ролі в мовленні.

Комплексний аналіз достатньої кількості навчальних програм з комунікативно зорієнтованих дисциплін, що становлять базу філологічної освіти майбутнього вчителя-словесника, дає змогу констатувати:

1. Розвиток професійної мовнокомунікативної компетенції студентів-філологів залежить від зовнішніх та внутрішніх чинників, однак цей процес може стимулювати чітка система роботи в межах навчальних дисциплін комунікативного спрямування.

2. Основними дисциплінами, у системі яких формуються навички професійної комунікації, є такі: «Сучасна українська літературна мова»; «Культура усного та писемного мовлення»; «Технологія сучасного уроку з мови»; «Стилістика української мови»; «Комунікативна лінгвістика»; «Лінгвокультурологія»; «Основи красномовства».

3. На філологічних спеціальностях державних ВНЗ України надається достатньо уваги розвитку мовної особистості студентів, однак кількість годин на вивчення комунікативно орієнтованих дисциплін недостатня. Крім того, аналіз програм засвідчує відсутність курсів (спекурсів), у межах яких інтегруються знання з різних напрямів: культури мовлення, стилістики, риторики, комунікативної граматики.

4. Актуальною є необхідність координації лінгвістичних та комунікативно спрямованих дисциплін, що розвивають професійно-комунікативні вміння і навички студентів, дають змогу кваліфіковано здійснювати комунікацію (спілкування) в умовах навчального процесу.

Щоб досягти належного рівня мовленнєвої культури у суспільстві і насамперед у вищих навчальних закладах, треба застосовувати всі можливі засоби навчально-виховного впливу на мовців. Тому молодь

повинна вміти критично оцінювати якість свого мовлення, знаходити в ньому помилки, недоліки, мати бажання і вміння усувати їх, використовуючи різного типу словники, довідники, популярні лінгвістичні видання, постійно збагачувати свою пам'ять багатствами виражальних засобів мови, всебічно вдосконалювати мовленнєву культуру.

Викладач-мовник повинен:

- не бути байдужим споглядачем низького рівня володіння мовою;
- домагатися дотримання основних ознак культури мови, насамперед правильності мовлення як комунікативної ознаки;
- навчати орфоепічної та орфографічної пильності у процесі продукування власних текстів;
- викликати у студентів зацікавленість навчальним процесом через систему їх особистого ставлення до української мови як частини культури всього народу;
- ставити проблемні завдання, які б мали елемент незвичності, тобто способи їх розв'язання повинні відрізнятися від тих способів, дій, які студент використовував і застосовував під час навчання в школі;
- створити умови для адаптації студента до нового організаційного оточення.

Крім того, з метою вироблення певної стратегії щодо динамічного процесу мовленнєвої діяльності студентства викладач-практик повинен глибоко орієнтуватися в теоретичних основах мовного вдосконалення, володіти лінгвістичним матеріалом, технологією його застосування та репрезентації в аудиторії, лінгводидактичними прийомами діагностики загального рівня володіння мовою студентами. До них належать такі види роботи, як проведення та аналіз словникових диктантів, текстових диктантів, творчих робіт, аналіз усного комунікативного мовлення під час продукування комунікативних розмовних тем, аналіз усного ділового мовлення.

ДЖЕРЕЛА

1. Бацевич Ф. С. Нариси з комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. — Львів, 2004. — 268 с.
2. Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. — К. : Вища шк., 2003. — 311 с.
3. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : підруч. / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. — К. : Вища шк., 2003. — 462 с.
4. Семенов О. М. Професійна компетенція вчителя української мови і літератури. Програма спецкурсу для студентів спеціальності 7. 010103 «Педагогіка і методика середньої освіти. Українська мова та література» / уклад. О. Семенов. — К.—Глухів : РВВ ГДПУ, 2003. — 49 с.

5. Фицула М. М. Вступ до педагогічної професії : навч. посіб. для студ. вищих пед. закладів освіти / М. М. Фицула. — 2-е вид. — Тернопіль : Богдан, 2005. — 136 с.

В статье освещаются проблемы речевой подготовки студентов-филологов в системе высшего педагогического образования.

Ключевые слова: речева підготовка, речева компетенція, професійна комунікативна компетенція.

In the article problems of higher speech training among students-philologists in the structure of higher pedagogical education system are being highlighted.

Key words: speech training, linguistic competence, professional communicative competence

Єсипович К. П., доцент кафедри романських мов Гуманітарного інституту Київського національного лінгвістичного університету,
кандидат філологічних наук, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЕМАНТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Стаття присвячена проблемі сучасних семантичних досліджень художнього тексту. Висвітлюються основні ознаки тексту, визначаються функції основних текстових категорій та його семантичний компонент.

Ключові слова: текст, текстова категорія, жанрова стильова домінанта, знаковий характер тексту, текст-кліше.

Текст є одним з основних об'єктів лінгвістичного аналізу у численних працях вітчизняних [1; 3] і зарубіжних лінгвістів [5; 7; 8; 9]. Текстом є цілісне комунікативне утворення, яке характеризується структурно-семантичною, композиційно-стилістичною і функціональною єдністю, і до якого належать такі текстові категорії, як: інформативність, завершеність, лінійність, інтегративність, рекурентність. Текст, функціонуючи як структурно-семантична єдність, представляє у свідомості у вигляді лінгвістичної одиниці комплексне явище дійсності у його відносно закінченій смисловій цілісності.

Переосмислення поняття «текст» стало поштовхом для виникнення комплексної галузі мовознавства — лінгвістики тексту. Об'єктом її дослідження є текст як цілісне утворення, вища комунікативна одиниця писемного мовлення. Предметом, в залежності від напрямку дослі-